

معرفی ظروف چینی و سرامیک موزه ظروف: مجموعه فرهنگی - تاریخی سعدآباد لیلا سلحشوری نشاط

مقدمه‌ای بر چینی و سرامیک

زمانی که بشر به استفاده از ظروف سفالین پرداخت، دست ساخته‌هایش بسیار ابتدایی و عاری از هر گونه تزئین یا پوشش لعاب بود. ولی به تدریج که ذوق و سلیقه و حسن زیبایی‌شناسی قوت گرفت ظروف سفالین به نقوش گوناگون و سپس به پوشش لعاب آرایش داده شد.

کاوشهای باستان‌شناسی در محوطه‌های باستانی ایران موید آن است که تسلسل و تکامل ساخت ظروف بی‌لعاب در قرون متمادی حفظ گردیده و هنرمندان سفالگر با پیشرفت هنر سفالگری همزمان و در کنار ظروف سفالین لعابدار در ظروف بی‌لعاب نیز مبتکر بوده و این شیوه و سنت را تا به امروز حفظ کرده‌اند.

نخستین آثار سفالین صرفاً جنبه مصرفی داشته و شاید برای نگهداری آب برای فواصل کوتاه زمانی بکار می‌رفته است. زیرا سفال، جسمی جاذب رطوبت و پرمغذ است و به همین دلیل هر چند بخشی از مایعات را به هدر می‌دهد ولی سبب می‌شود که آلودگیهای آب همراه با نفوذ کند آن به درون سوراخها از خود آب جدا شود و بعلاوه، بخار شدن آب از روی بدنه بیرونی سفال، آب را در روزهای گرم تابستان خنک نگه می‌دارد.

تزئین سفالینه با دو رنگ آبی و سفید و یا گاهی سیاه و سفید در اوایل اسلام (قرون سوم و چهارم هجری) در بعضی از کشورهای اسلامی از جمله ایرانیان معمول بوده ولی در ادوار مختلف به ندرت از این شیوه برای تزئین ظروف سفالین استفاده شده است.^۱

توسعه و گسترش به گونه آبی و سفید از قرن هفتم هـ همزمان با حکومت ایلخانیان آغاز گردید. دوره صفوی اوج ترقی سفالینه آبی و سفید است و طبق مطالبی که از جهانگردان اروپایی بجای ماده ظروف آبی و سفید این دوره به کشورهای اروپایی و افریقای شرقی صادر می‌شده است.

در سالهای پایانی سده هشتم (حدود ۷۹۰ هـ ق) نفوذ چینی‌های «آبی و سفید» ساخته با کائولین یا خاک چینی - از کشور چین به آسیای میانه و ایران نشر یافته و در آن نواحی به حد اعلا خود رسیده بود. در میانه سده هشتم آن نفوذ مشخصاً با تزئینات هندسی و انتزاعی منطبق بر احکام اسلامی (یعنی پرهیز از بازنمایی موجودات ذیروح) تلفیق یافته و زینت‌بخش بدنه گلی سفالینه‌های سفید با طراحی صریح و سیال گردیدند.

از میانه سده دهم به بعد پیشرفتی پر شتاب آغاز شد. در اواخر سده دهم سفالینه‌های ساخت کرمان و مشهد وارد صحنه می‌گردند. بدنه از خمیر گل نرم و قابل اعتمادی به وجود می‌آید که ایجاد اشیا بزرگ و سنگین را تضمین می‌کند و تزئینات آن چیزی برتر از تقلیدگری احترام‌آمیز نسبت به نمونه‌های چینی است.

ظرفهای لعابی یا چینی نخستین واردات سفالین چینی بود که در ایران به سبب نفاست خود آنها، و نه به عنوان ظرف حاوی چیزهای دیگر، ارج یافت. با کوشش سفالگران برای لعابکاری، لعاب سفید محبوبیت و رواج پیدا کرد.

درباره چینی‌سازی ایران نظریات موافق و مخالف بسیار است عده‌ای می‌گویند بدلیل وجود ناخالصیهای فراوان در گلهای فلدسپات ایرانی ساختن چینی مرغوب غیرعملی است و باعث می‌شود که در حرارت زیاد ترک بردارد و عده‌ای از اساتید این فن و هنر در اصفهان نهایت تلاش برای تولید نمودند که می‌توان به استاد واقفی و بهادری اشاره نمود.

در حال حاضر سرامیک بخش وسیعی از صنایع مختلف معاصر را دربرمی‌گیرد در عین اینکه این صنعت به قدمت اولین تمدن بشری است ولی اکنون محصولات سرامیکی یکی از مفیدترین پدیده‌هایی است که در پیشرفت علوم نقش مؤثری را بر عهده دارد.

محصولات سرامیکی دارای تنوع بسیار است بعضی از آنها همواره مورد استفاده عموم قرار می‌گیرند و بعضی دیگر در رابطه با مصارف خاصی است که متخصصین از آن بهره‌مند می‌شوند.

زمان ساخت سرامیک‌ها سالیان قبل و مقارن با رشد فکری انسانهای اولیه و ایجاد نخستین تمدنهای بشری بوده است. بشر نخستین، پس از شناخت محیط اطراف خود و کشف آتش شروع به ساختن ابزار و لوازم و اشیاء مورد نیاز خود کرد. درهم آمیختن آب و خاک و سخت شدن خمیره آنها بر اثر تبخیر مراحلی هستند که طبیعت به انسان آموخت. قدیمی‌ترین کشف بشر اولیه که بر اساس کاوشها و دانستنی‌های ابتدایی او استوار بوده. همانا استفاده از حرارت آتش جهت سختی و استحکام اشیاء و اجسام گلی می‌باشد.

لغت سرامیک از کلمه یونانی (Keram OS) مشتق گردیده که در اصل به معنی ماده پخته شده است. تعریف دیگر از ریشه سانسکریت به موادی اطلاق می‌گردد که به کمک آتش تهیه می‌شوند.

تعریف جدید و علمی که در دنیای صنعتی امروز نیز قابل قبول می‌باشد تعریفی است که در سال ۱۹۲۰ جامعه سرامیک آمریکا مطرح نموده است.

سرامیک عبارت است از: تمام محصولات غیرفلز معدنی که برای به عمل آوردن آن به صورت یک محصول قابل استفاده، احتیاج به درجه حرارت معمولاً بالاتر از ۶۰۰ درجه سانتی‌گراد را دارد.

سرامیکها از لحاظ ساخت دارای انواعی هستند شامل: ۱- آرتنور ۲- استونور ۳- چینی ۴- پرسیلین ۵- سرامیکهای خاص. چینی که نوعی سرامیک است دارای بدنه‌ای کاملاً سفید و شفاف با درصد تخلخل کم و گاهی صفر است. لعاب چینی همواره شیشه‌ای می‌باشد درجه پخت این محصول بین $1200^{\circ}C$ تا $1450^{\circ}C$ می‌باشد.

چینی از مواد اولیه مرغوب و کاملاً خالص تهیه شده است چینی‌ها از لحاظ ترکیب مواد به انواع ذیل تقسیم می‌گردد: چینی هتل - چینی خانگی - چینی استخوانی - چینی فریت - چینی سخت - چینی آشپزخانه‌ای.

* آثار چینی و سرامیک در موزه ظروف

ظروف چینی و سفالهای لعابدار که مربوط به مجموعه اموال موزه ظروف می‌باشند علاوه بر سفالهای ایرانی اغلب ساخت کارخانه های معروف ساخت ظروف چینی هستند مانند چینی‌های باواریا - ساکس و رزنتال در آلمان - لیموژ و باکارا در فرانسه.

این ظروف شامل سرویسهای کامل غذاخوری می‌باشند که با طرحها و رنگهای مختلف‌اند و اکثر ظروف چینی دارای آرم شیر و خورشید هستند. که نشان می‌دهد که به سفارش خاندان پهلوی از کارخانه‌های معروف فرانسه ، آلمان ، بلژیک و دانمارک خریداری شده است.

* معرفی تعدادی از اشیای چینی موجود در موزه ظروف

ظرف میوه خوری چینی پایه‌دار به صورت سه‌تیکه که بوسیله مفتول وصل شده‌اند و به رنگ سبز به شکل برگهای در هم تنیده و در قسمت عمودی پایه تزئینات افزوده به شکل دو قو به صورت قرینه که روی برگهای سبز قرار گرفته‌اند. در قسمت افقی پایه نقوش تزئینی افزوده به شکل برگ و همچنین نقوش تزئینی برجسته درختان و گیاهان می‌باشد و در قسمت تحتانی پایه به شکل تزئینات برگ مانند سفید.

کاسه چینی بزرگ به رنگ سفید شیری، در داخل کاسه منظره‌ای از یک جلسه که ۳۲ نفرند برخی از آنها نشسته و بعضی ایستاده‌اند با شلوار و کت‌های بلند به سبک قدیم. ساختمان فرم معماری ایونی دارد با نیم ستونهای ایونی و سردرهای مثلث شکل در لبه کاسه حاشیه داخلی این جمله لاتین دوبار تکرار شده:

Proclaim Liberty throughout All the Land unto All the Inhabitants

در قسمت پایین نوشته نقوش تزئینی به صورت قرینه است یک سرباز و یک سواره نظام را نشان می‌دهد. همچنین نقوش پرچمهای دوتایی که ۸ بار در اطراف ظرف تکرار شده. در سطح خارجی کاسه چهار منظره متفاوت از نماهای شهری و طبیعت. رودخانه و زندگی روزمره مردم شهر و کلیسای قدیمی دیده می‌شود. در کف کاسه جمله‌ای لاتین نوشته شده که نشان می‌دهد کاسه اهدایی از شهردار فیلادلفیا می‌باشد.

شش عدد نعلبکی چینی با رنگ زمینه لاجوردی و در لبه نعلبکی حاشیه‌ای طلایی رنگ است که در آن نقوش هندسی از گل و برگ دیده می‌شود در زمینه لاجوردی نیز نقوش گل و برگ طلایی رنگ و به صورت انتزاعی است. بعد از حاشیه لاجوردی دایره‌ای قهوه‌ای رنگ با برگهای ریز طلایی تزیین شده که در مرکز این دایره مناظری به سبک نقاشی کلاسیک دیده می‌شود که در هر کدام از نعلبکی‌ها موضوع نقاشی متفاوت است. به طور کلی سه موضوع مختلف دیده می‌شود که تکرار شده‌اند.

_ظرف درب‌دار چینی با رنگ زمینه سفید و نقوش تزئینی لاجوردی و آبی سطح داخلی ظرف و درب آن کاملاً سفید است. دارای چهار دسته کوچک سفید به حالت صورت یک موجود که از بالا پهن و در پایین باریک می‌شود. روی درب و سطح خارجی ظرف دارای نقوش تزئینی به شکل گل و بوته و برگ‌های در هم تنیده و به رنگ لاجوردی است. روی درب و پایین لبه ظرف حاشیه تزئینی به رنگ آبی دیده می‌شود. در پایین ظرف نزدیک پایه حاشیه‌ای به رنگ آبی و لاجوردی به شکل گیاهان انتزاعی است. لبه ظرف به حالت بیرون آمده و از نوع تخت است. این ظرف ۲۴ پیاله کوچک آبی و لاجوردی دارد.

سرویس های کامل چای خوری و غذا خوری از جنس چینی با آرم شیر و خورشید که دربار پهلوی برای مراسم و میهمانی‌های پر جمعیت ، به کارخانه لیموژ فرانسه سفارش داده است. آرم کارخانه ساخت ظروف در پشت آنها دیده می شود.

سرویس کامل چای خوری از جنس چینی ساخت رزنتال آلمان با لبه طلایی و آرم شیر و خورشید.

_ سرویس چینی میوه خوری ساخت دانمارک ، شامل دیس و ۷ بشقاب . با نقوش متنوع گیاهی، نکته جالب توجه اینکه در دیس و هر بشقاب نقوش غیر تکراری است.

_ جعبه ای چوبی با روکش چرمی قهوه ای رنگ که در قسمت داخلی درب آن امضایی با تاریخ ۱۹۷۷ دیده می شود. این امضا متعلق به سالوادور دالی (۱۹۰۴- ۱۹۸۹) طراح و نقاش معروف سوررئالیست در اسپانیا است. این جعبه در اندازه ۵*۴۵*۷۵ سانتی متر و در سه طبقه با جای مخصوص به هر ظرف طراحی شده و سرویس چینی ۱۰۷ پارچه برای ۱۲ نفر را در خود جای داده است این سرویس شامل : ۲۴ عدد بشقاب غذا خوری ۱۲ عدد بشقاب خورش خوری ۱۲ عدد پیشدستی در سایز متوسط ۱۲ عدد پیشدستی در سایز کوچک ۱۲ عدد نعلبکی ۱۲ عدد فنجان ۱۲ عدد کاسه سوپ خوری ۳ عدد دیس در سایز های مختلف ۲ عدد پیاله ۱ عدد ظرف میوه خوری ۱ عدد ظرف سوپ خوری دربار ۱ عدد قوری ۱ عدد قندان ۱ عدد شکر دان و ۱ عدد ظرف سس خوری می باشد.

ظروف این سرویس که به فرم تقریباً مربع است با زمینه سفید و دارای نقوش الوان به رنگهای سبز آبی و قرمز می باشد. در حاشیه و یا قسمت خارجی ظروف نقش پری های دریایی در حال شنا کردن به رنگهای آبی و سبز و در میان آنها اشکال انتزاعی به رنگ قرمز دیده میشود و علاوه بر آن اشکال کوچکتری که متنوعند شامل: مورچه سیاه رنگ حلزون پرنده ای که بالهایش را باز کرده انسانی سوار بر قایق انسانی در حال ماهیگیری و انسانی برهنه که در کنار ساحل دراز کشیده و امضای هنرمند طراح دالی به طرز هنرمندانه ای چندین بار دیده می شود. بر روی درب قندان و درب ظرف سوپ خوری و بدنه خارجی شکر دان نیز امضای دالی به رنگ سیاه نقش بسته است .

در قسمت پشت ظروف علامت اختصاری کارخانه سازنده و نام باواریا آلمان به لاتین نوشته شده است و همچنین در دو قسمت جدا جملاتی دیده می شود که یکی از آنها به زبان اسپانیایی است و در زیر آن امضای دالی و تاریخ ۱۹۷۷ نوشته شده که احتمالاً سال طراحی این سرویس چینی را نشان می دهد.

بشقاب چینی که به دستور دربار پهلوی توسط کارخانه رزنتال آلمان ساخته شده است. و در جعبه ای باروکش مخمل آبی رنگ جاسازی گردیده است. با توجه به متن پشت بشقاب که به دو زبان فارسی و انگلیسی نوشته شده یادبودی است به مناسبت پنجاهمین سالگرد سلطنت پهلوی.

سرویس چینی غذاخوری که به سفارش نایب السلطنه، یکی از درباریان پهلوی ساخته و به خاندان پهلوی هدیه شده است. نام نایب السلطنه روی کلیه ظروف نوشته شده است.

سرویس کامل غذاخوری به سفارش دولو، از درباریان آن زمان، که به خانواده پهلوی هدیه شده است. نام دولو روی کلیه ظروف دیده می شود.

سرویس چینی با روکش فلزطلایی رنگ و نقوش حکاکی شده، با توجه به متن پشت ظروف این سرویس به مناسبت جشن های ۲۵۰۰ ساله سفارش شده است

گلدان سرامیک با دربی که روی آن پنج حفره جای گل تعبیه شده و روی نمای بیرونی گلدان و درب آن نقوش به روایت مجالس درباری و داستانهای چینی می پردازد.

یک جفت شمعدان تزئینی سرامیک به شکل حیوان، جای شمع ها بر پشت فیل ها تعبیه شده است.

گلدان سرامیک مدور با دربی که دسته آن به شکل حیوانی افسانه ای دیده می شود دور تادور گلدان نقشدار است و احتمالاً یکی از داستانهای افسانه ای چین را روایت می کند. این گلدان از طرف کشور چین به دربار پهلوی هدیه شده است.

منابع:

۱. کیانی، محمد یوسف: هنر سفالگری دوره اسلامی، ارشاد اسلامی، تهران.
۲. گلدک، جی، سیری در صنایع دستی ایران، تهران، بانک مرکزی.
۳. گرجستانی، سعید. صنعت سرامیک: گوتنبرگ تهران، بانک مرکزی ایران.

۴. تحقیقات میدانی در انبار موزه ظروف .